

РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬСТВА І ВЛАДИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 001.11:005.22:005.334:005.591.6

Сурмін Ю.П.,

доктор соціологічних наук, професор,
перший заступник директора Інституту проблем
державного управління та місцевого самоврядування НАДУ

Зміна векторів розвитку сучасної науки: статус, предмет, метод і етос

У статті розглядаються кризові аспекти розвитку сучасної науки, які пов'язані з необхідністю її модернізації щодо відповідності запитам сучасного інформаційного суспільства. Аналізуються стан, проблеми та перспективи розвитку статусу, предмета, методу та етики науки.

Ключові слова: наука, статус науки, предмет науки, метод науки, етос науки, криза науки, модернізація науки.

Сурмин Ю.П. Изменение векторов развития современной науки: статус, предмет, метод и этос

В статье рассматриваются кризисные аспекты развития современной науки, которые связаны с необходимостью её модернизации относительно соответствия запросам современного информационного общества. Анализируется состояние, проблемы и перспективы развития статуса, предмета, метода и этики науки.

Ключевые слова: наука, статус науки, предмет науки, метод науки, этос науки, кризис науки, модернизация науки.

Surmin Yu.P. Change of vectors of development of modern science: status, subject, method and ethos

The article discusses the crisis aspects of development of modern science, which are connected with the necessity of its modernization in the aspect of the compliance of the demands of the modern information society. Analyses the state, problems and prospects of development status, subject, method and the ethics of science.

Key words: science, status of a science, the subject of science, scientific method, the ethos of science, crisis of science, modernization of science.

Наука як соціальний феномен являє собою досить складне утворення, яке сформувалося в процесі науково-технічної еволюції і революцій. Вона виступає як система знань, інструментальний комплекс, предметний світ і соціальний інститут. Її інституційне бачення поєднує норми і організації, соціологічні та аксіологічні аспекти. Вона базується на соціально-інституціональних, правових, моральних, когнітивних, методологічних імперативах. Головне її призначення - це виробництво знання.

На складність науки звертає увагу В.В.Ільїн: "Компонентами науки, взятої у цьому ракурсі, виступають: об'єктивне (соціалізоване) і суб'єктивне (персональне) знання; гносеологічний (когнітивні правила), моральний (моральні норми), етичний (високі переконання) кодекс (етос), що резюмують цінності і консолідує учених у відносно замкнуту, закриту для непосвячених цехову групу, професійну страту з цілісними інтересами; ресурси, фінанси; інструментарій; отримання та підвищення кваліфікації; комунікація з інтерференцією рівнів управління і самоврядування, інстанцій, соціальної інженерії та живого спілкування; авторитету і неформального лідерства; владної організації і міжособистісного контакту; корпорації і співтовариства" [5, с. 6].

Як діяльність наука представляє себе в двох аспектах: соціологічному і когнітивному. Перший фіксує рольові функції, що збігаються зі стандартними обов'язками, повноваженнями, покликанням суб'єктів у рамках науки як академічної системи і соціального інституту. Другий відображає породжуючі процеси - творчі процедури емпіричного і теоретичного рівня, що дають змогу розширювати і поглиблювати знання [5, с. 7].

Як знання наука являє собою розгорнуту асоціацію одиниць: емпіричних і теоретичних, фундаментальних і прикладних, дисциплінарних і доктринальних, формальних і змістових,

суворих і несуворих, описових і пояснювальних, якісних і кількісних пізнавальних - усі вони спрямовані на розкриття об'єктивних законів. Закони, у свою чергу, відіграють роль матриці досліджень, що дає змогу розцінювати науку як різновид не інструментальної, а субстанціональної ідеології. Вони ж (закони) зумовлюють наповненість науки єдиною консолідуючою метою, надають їй своєрідної фінальності. Остання забезпечує замкненість, внутрішню органічність науки і разом з тим переважання її в культурі: жоден відсік духовного виробництва не функціонує як орієнтований на виявлення закону дискурс [4, с. 8]. Серед ознак науки як системи наукових знань найбільш рельєфні: 1) систематизованість сукупності накопичених знань; 2) їх перевіреність і достовірність; 3) відображення знанням об'єктивних закономірностей; 4) довговічність системи знання [1, с. 4-5].

На сучасному етапі розвитку наука перебуває у стані невизначеності, значної кризи, що проявляється досить різноманітно:

1. Спостерігається зростання не тільки негативних наслідків наукових досліджень, так званої "тіні" наукового прогресу, а й посилення деструктивних, антигуманних і згубних для людства наукових досліджень, які орієнтовані на цілеспрямоване завдання шкоди суспільству. Наука вже давно стала злом. Швидше за все вона веде людину не в рай, а в пекло, біблійна назва якого "Апокаліпсис".

2. Витрати в наукові дослідження стають погано порівнянними, з одного боку, з можливостями їх фінансування, а з другого - можливостями отримання вигоди. Інвестиції в науку стають ризиковими. Вона стала фінансово невідомою для більшості країн і народів.

3. Обсяги наукової інформації стають такими великими й перевантаженими інформаційним сміттям, що їх дуже важко освоювати не тільки індивідуальному інтелекту, але й науковому колективу.

4. Суттєво знижується якість наукових досліджень як дисертаційних, так і тем НДР, дрібнішають наукові школи, які не витримують динаміки розвитку й конфліктів сучасних комунікацій. Конкретні прояви і причини кризи науки наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Конкретні прояви і причини кризи науки

Інституційні утворення	Характеристика їх кризи	Причини кризи
Дисертації	Зниження якості дисертацій, перетворення в реферати чужих робіт, плагіат	1. Низька дослідницька культура дисертантів. 2. Зростання обсягів інформації. 3. Низька культура наукового керівництва. 4. Виробленість поверхневого шару наукового знання, труднощі переходу до екстенсивного етапу розвитку науки
НДР	Низька якість, незначний ефект від упровадження	1. Відсутність проблемно-тематичної політики. 2. Недостатнє фінансування. 3. Недостатня інформаційна і техніко-технологічна забезпеченість. 4. Низька оплата кадрів науки. 5. Застарілість систем експертизи й упровадження результатів
Наукові школи	Частіше розпадаються, ніж створюються	1. Нерозвиненість наукового лідерства та наукового менеджменту. 2. Непідготовленість наукових керівників. 3. Застарілість наукової політики

Криза ставить питання про долю науки. При цьому можливі два варіанти її майбутнього.

1. Поступове "засипання", коли настає тиха смерть науки, коли вона поступово втрачатиме інституційні властивості, деградує до деякої статусно-пошуково-віртуальної гри в науку, при якій залишиться певний високий статус ученого, діяльність якого буде зводитися до пошуків в інформаційних полях зі створення деяких ігрових розумових систем, що моделюють найрізноманітніші ситуації. Важливою складовою цього процесу може бути скасування вчених ступенів докторів і кандидатів наук, перехід до загального панування докторів філософії в різних галузях знання, що різко знизить рівень компетентності наукових кадрів і, відповідно, результативність їхньої діяльності. Бурхливий розвиток інтернет-ресурсів, зростання обсягів інформації може призвести до того, що науковий пошук з дослідження перетвориться на пошук вже готової інформації. Загальною буде теза про те, що світ уже давно пізнаний нашими попередниками, а нам залишається тільки швидше знайти потрібну інформацію і пристосувати її для потреб життя.

2. Перехід науки до принципово іншої якості, від класичної науки до посткласичної, коли відбудеться зміна всіх її складових і, передусім, її методології та технологій. При цьому відбудеться повернення наукою самої себе за допомогою прискореного формування цілих галузей знання з рефлексії наукою самої себе, таких як: соціологія і психологія науки, наукознавство, науковимірювання, методологія науки, а також теорія систем, синергетика, універсологія, кризисологія, які дадуть змогу науці зрозуміти природу власної кризи і розробити шляхи її подолання. При цьому залишається відкритим питання про те, наскільки дієздатною буде наука після виходу з кризи, оскільки без досягнення колишніх параметрів її існування неможливе.

Імовірно, що доля сучасної науки - це "два в одному". Після відповідної саморефлексії вона повинна подолати кризу й перейти до нової якості. Найімовірніше, відбуватиметься перетворення некласичної науки в науку постнекласичну. Точніше, її підпростір посткласичних завдань буде все більш масштабним і різноманітним, а підпростір класичних завдань поступово звужуватиметься, тобто відбуватиметься одночасне "засинання" і "пробудження" активності науки. Це неминуче призведе до змін статусу, предметності, методу і етосу науки, порівняльна характеристика яких для некласичної і постнекласичної науки наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Порівняльні характеристики параметрів некласичної і постнекласичної науки

Параметри науки	Наука	
	некласична	постнекласична
Статус	Високий елітний соціальний статус вченого і науки як прогресивного явища	Зниження соціального статусу вченого і науки через масовість наукової діяльності, технологічність науки
Предмет	Стационарні об'єкти системної природи	Перехідні, нелінійні, нестационарні процеси хаотичного характеру
Метод	Системний метод	Розширення меж методу науки з одночасним зниженням можливостей системного методу
Етос	Наука розглядається як прогресивна діяльність, що творить добро	Наука розглядається одночасно як прогресивна та реакційна діяльність

Звернемо увагу на те, що наука з другої половини ХХ ст. базувалася на системній методології, яка була дуже продуктивною і забезпечувала значний приріст знання, виконувала найрізноманітніші функції (табл. 3).

Таблиця 3

Функції системної методології в науці

Функція	Її характеристика
Світоглядна	Є основою світогляду людини
Евристична	Виступає інструментом наукового відкриття
Роз'яснювальна	Дає пояснення об'єктів і процесів природи й суспільства
Методологічна	Являє собою систему методів отримання знання про ті чи інші об'єкти і процеси
Прогностична	Дає можливість побудови прогнозів розвитку систем

Однак до кінця ХХ ст. намітилася серйозна криза системного світогляду. На сьогодні найбільш важливими проблемами системного світогляду сучасних вчених виступають:

- недостатня глибина системних поглядів, яка виражається в тому, що фахівець володіє навіть не науковим, а буденним детерміністським розумінням природи систем;
- низька ерудиція у сфері системних ідей, незнання досягнень системності у своїй галузі і науці взагалі;
- неметодологічність системного світогляду, коли наявні системні знання фахівець не може застосувати як метод у пізнавальній і практичній діяльності. В практиці наукових досліджень системний підхід цінний не тільки своєю парадигмальністю, а й методологічністю, тобто використанням його не стільки як інструменту бачення світу, скільки як методу його пізнання. У цьому й полягає його методологічна функція, коли системність у пізнавальному процесі працює як принцип, метод і теорія;
- розрив між філософським, загальнотеоретичним і математико-кібернетичним розумінням систем. Як правило, фахівець, що володіє філософією систем, унаслідок своєї гуманітарної підготовки не володіє методами кібернетичного та математичного тлумачення систем, а фахівці технічного профілю не здатні піднятися на рівень загальносистемних ідей.

Однак глибинною основою цієї кризи є те, що на стику XX і XXI ст. настала епоха динамічних, перехідних і нерівноважних процесів. Це зумовило кризу детерміністського розуміння систем, яка була сформована під впливом ментальності промислової цивілізації. Криза системності відразу ж позначилася на різкому зменшенні кількості публікацій, присвячених тим чи іншим аспектам системності. Механічне розуміння системності перестало відповідати реаліям нового часу.

Вихід із цієї кризи був забезпечений завдяки виникненню вельми суперечливої філософії постмодернізму, яка на противагу категорії "система" ввела в розумовий процес категорію "хаос". Як зазначає Дж. Глейн, "хаос проявляє себе на стику галузей знання. Будучи наукою про глобальну природу систем, теорія хаосу об'єднала учених, що працюють у досить далеких один від одного сферах" [4, с. 13]. Відбулися значні концептуально-методологічні зрушення і в природознавстві, які пов'язані з поширенням ідей і методів синергетики - теорії самоорганізації і розвитку складних систем будь-якої природи. Завдяки таким поняттям, як "біфуркація", "флуктуація", "хаос", "нелінійність", "невизначеність", "безповоротність" тощо прискорюється розвиток системної теорії. Системність знову починає відповідати духу часу, успішно вирішує різні дослідницькі та практичні завдання в різних сферах людської діяльності.

Синергетика досить суттєво перетворює стиль мислення вченого, надаючи йому нові зразки. Вона формує принципово нову парадигму пізнання, найважливішими елементами якої виступають: 1) відкритість середовища і систем; 2) нелінійність процесів; 3) розвиток через нестійкість, дисипативність (нестационарність); 4) пульсація; 5) ускладнення; 6) деградація структур і т.ін. Синергетика дає про себе знати також через структури-атрактори, які являють собою стійкі стани, "що притягують до себе": безліч траєкторій системи, які визначаються різними умовами; буферні точки розгалуження можливих шляхів еволюції і т.ін. В.В.Василькова виділяє тут такі зразки (патерни) синергетики:

- предметом синергетичної науки є не тільки загальне, що повторюється, а й випадкове, індивідуальне, неповторне (не тільки закони, але й події);
- природний порядок світобудови не одвічно даним, матерія не інертна, їй притаманні "джерела саморуху і внутрішньої активності";
- математичне знання не є універсальною мовою і стандартом знання, не менш важливі якісні, "розуміючі" методи;
- детермінізм в описі світу не виключає випадковості - вони узгоджуються та взаємодоповнюють один одного: якщо в точці біфуркації діє (домінує) випадковість, непередбачуваність, то після вибору шляху розвитку на етапі більш стабільного існування системи в дію вступає детермінізм;
- розвиток багатоваріантний і альтернативний як у перспективі, так і в ретроспективі, тому можна припустити, що так звані проміжні або девіантні (що ведуть у глухий кут) - шляхи розвитку можуть бути досконалішими або перспективнішими від заздалегідь обраного варіанта розвитку;
- розвиток відбувається через нестійкість, тому не слід боятися (а тим більше ігнорувати роль) хаосу, флуктуацій у розвитку: хаос є не тільки руйнівним, але і конструктивним;
- процес розвитку поєднує в собі дивергентні (зростання різноманітності) і конвергентні тенденції ("згортання різноманітності");
- розвиток світу відбувається за нелінійним законами, тобто не можна зводити його до кумулятивної наступальності - темп і напрям розвитку не задані однозначно; звідси - нове розуміння проблеми управління складно-організованими системами: воно має орієнтуватися не стільки на бажання керуючого, скільки на власні тенденції розвитку цих систем, а також допускати можливість існування зон (і моментів), вільних від контролю, тобто непередбачуваних [2, с. 30].

О.М.Князева і С.П.Курдюмов розглядають синергетику як "філософію надії", оцінюють її можливості за такими напрямками:

1) вона може бути використана як основа міждисциплінарного синтезу знання, як основа для діалогу природознавців і гуманітаріїв, для кросдисциплінарної комунікації, діалогу й синтезу науки, діалогу науки і релігії, західного й східного концептів світорозуміння;

2) вона може забезпечити нову методологію розуміння шляхів еволюції складних соціальних людиновимірних систем, причин еволюційних криз, загроз катастроф, надійності і прогнозів принципів меж передбачуваності в екології, економіки, соціології, геополітиці;

3) будучи міждисциплінарною або трансдисциплінарною за своїм характером, синергетика дає змогу виробити деякі нові підходи до навчання й освіти, ефективного інформаційного забезпечення різних верств суспільства;

4) методологія нелінійного синтезу, яка ґрунтується на наукових принципах еволюції і коеволюції складних структур світу, може бути покладена в основу проектування різних шляхів людства в найближче майбутнє [6, с. 309-311].

Нині спостерігається стрімкий розвиток синергетики, її бурхлива експансія навіть на традиційно освоєні сфери науки. Але головним є те, що синергетика збагачує загальну методологію наукового пізнання.

Глибинною основою кризи науки є те, що вона завжди відіграла трагічні ролі для себе й суспільства протягом XIX та XX ст. Людство йшло і буде йти від одного розчарування до іншого, марно намагаючись досягти світлого майбутнього, яке зникало як міраж в пустелі. Очевидною стала внутрішня криза парадигми модерну, яка ставиться під сумнів і всебічно переглядається багатьма філософами, методологами і соціологами науки. В наші дні людина все сильніше відчуває загрозу від таких важливих факторів розвитку, як: 1) наука, яка не знає меж своєї безвідповідальності; 2) техніка, яка не служить людині, а підкоряє її; 3) промисловість, яка планомірно знищує навколишнє середовище; 4) освіта, що не забезпечує конкурентоспроможність на ринку праці; 5) демократія, яка діє тільки у формальних юридичних рамках і не здатна забезпечити соціальну справедливість.

Як природна реакція на ці небезпеки сформувався постмодернізм, для якого характерні такі особливості:

По-перше, він виступає як ідейний противник модернізму, філософії та соціології, які проповідують безперервний розвиток науки і науково-технічного прогресу.

По-друге, він вбачає в раціоналізмі, звільненому від моральних, гуманістичних засад, основну причину трагедії XX ст.

По-третє, якщо в методологічному плані раціоналізм спирається на ідеї системності, цілісності, детермінізму, закономірності, єдності суті, суворі кількісні методи досліджень, то постмодернізм проповідує хаос, розпад, переходи, стихію, плюралізм, релятивізм, доповнення, якісні підходи до осмислення різноманітності проявів сутностей реальності. Постмодернізму властиве принципово інше розуміння цілісності, коли частина і ціле розглядаються як суверенні суті. Важливою особливістю є і когерентність, тобто синхронність, узгодженість подій і процесів. Якщо модерністська технологія пізнання строго детерміністична, містить причинно-наслідкові зв'язки, то постмодерністський підхід припускає інші форми взаємодії: зв'язок станів, кореляцію і т.ін.

З 50-х рр. XX ст. почалися критика й перегляд вихідних положень неопозитивізму, на яких базується наука. Значну роль у цьому відіграли І.Лакатос, У.Куайн, Т.Кун, К.Поппер, У.Селларес, П.Фейєрабенд, що істотно підірвало основи класичної методології. Найбільш радикальним серед них виявився американський філософ науки П.Фейєрабенд, який у своїй книзі "Проти методу" обґрунтував методологічний анархізм. Він розглядав науковий підхід як один з багатьох підходів до осмислення дійсності. Серед них міфи, догми теології, метафізичні системи, величезна кількість інших способів побудови світогляду. Учений зазначає, що плідний обмін між наукою і такими ненауковими світоглядами відчуває потребу в анархізмі навіть більшою мірою, ніж сама наука. Таким чином, анархізм не тільки можливий, а й необхідний як для внутрішнього прогресу науки, так і розвитку культури в цілому [9, с. 180].

П.Фейєрабенд справедливо звертає увагу на негативний вплив деяких основ методології неопозитивізму на розвиток науки [9, с. 53]. Істотним досягненням методологічного анархізму П.Фейєрабенда є те, що він одночасно розширює і звужує можливості методології. Звуження можливостей методології проявляється в тому, що вчений виступає проти всіляких універсальних методологічних правил, норм і стандартів. Водночас він декларує принцип "все дозволено" і розширює ареал методології за рахунок того знання, яке належить до "псевдонауки" і не вкладається в модель нормальної науки Т.Куна. П.Фейєрабенд пішов далі попперовського плюралізму і мультипарадигмальності. Він доповнює методологію міфами, політичними впливами, релігією, магією, соціально-культурними впливами. Не можна не погодитися з О.Никифоровим у тому, що після виходу у світ його книги "Проти методу" почалася переможна хода

постмодернізму, який проголосив повний релятивізм і рівність усіх когнітивних практик - науки, релігії, магії і т.ін. Можна вважати, що П.Фейєрабенд заклав раціональні основи сучасного ірраціоналізму [9, с. 13].

Концепція П.Фейєрабенда, по суті, по-новому поставила проблеми ірраціонального і раціонального. Якщо неопозитивізм витісняв з науки все ірраціональне, хоча воно неминуче було в ній, то методологічний анархізм зрівняв у правах ірраціональне з раціональним на рівні методології. У зв'язку з цим у методологічній практиці досить значне поширення дістали різного роду імітаційні, віртуальні практики, які виступають полем прояву ірраціонального. Коли ірраціональне намагається придушити і знищити раціональне, значно послаблюються позиції науки. Саме це і є великим гріхом, який взяв на свою душу високий інтелект П.Фейєрабенда.

Що стосується дослідницького інструментарію, то він досить сильно специфікований. Центральним інструментом є дискурс, під яким розуміється "розмова", "бесіда", "мовне спілкування", "розмовна практика", учасники якої намагаються практично вирішити якийсь конкретне завдання культури, релігії, моралі і т.ін. Дискурс характеризується мінімальним порядком. Він можливий тоді, коли його учасники орієнтовані полярно і відкидають будь-які загальнообов'язкові дисциплінарні правила. При цьому дискурс буває нормальним, коли проводиться відповідно до певного набору угод щодо релевантності того, що вважати відповіддю на запитання і що вважається правильним, коли переконують аргументами, і аномальним, коли учасники взагалі відмовляються від будь-яких угод [7, с. 284-285].

Постмодерні інструменти дуже нечіткі, неоднозначні, розпливчасті. Найчастіше вони застосовуються до осмислення текстів з орієнтацією на їх образний зміст. У цьому розумінні вживається запозичений з літературознавства термін "наратив", який означає розповідь, виявлення спекулятивних образів та ідей у знаковому тексті. Становить інтерес термін "паралогія", який означає революційну ситуацію в науці, коли протиборство парадигм призводить до падіння довіри до них, немає метaparadигми, і вчений повинен робити вибір між парадигмами, спираючись на свою інтуїцію, зрілість, майстерність [7, с. 304].

Методологія постмодернізму має пафосний характер, вона далеко не завжди продуктивна, оскільки часто орієнтована не на результат, а на процес, мовні практики. Вона базується на жорсткій критиці позитивізму, невизнанні логіко-методологічних програм досліджень, відкидає детермінізм, стабільність, фундаментальність, стає орієнтованою на соціологію нестабільності. Ця методологія органічно близька синергетиці, визнає важливість історичного підходу, плюралізму, надає міркуванням іронічності.

Серйозною проблемою сучасної науки став її етос, який справедливо поєднується зі словом "безвідповідальність". Ідеться про свідомі злочини науки: розробку та впровадження засобів знищення людей, віруси хвороб людини і комп'ютерів, психічні маніпуляції, шкідливі модифікації продуктів тощо. При цьому мало хто з розробників відчуває докори сумління, які легко стримуються високою оплатою шкідливої для суспільства праці вчених.

Проблема етосу сучасної науки, на наш погляд, є недостатньо дослідженою. Етика служіння науці, яка сформувалася в період класицизму, явно зазнає краху. Сучасне служіння науці може бути абсолютно аморальним, нерідко злочинним. Воно може привести вченого в тюремну камеру. При цьому вчений Середньовіччя потрапляв до в'язниці інквізиції як релігійний відступник, борець за прогрес, а сучасний учений може виявитися кримінальним злочинцем і, відповідно, борцем проти прогресу. Слабкими і непереконливими в нинішніх умовах є такі його виправдання, як: "я не знав усіх наслідків", "я тільки створив, а застосували інші", "прогрес науки не можна зупинити" і т.ін.

Особливостями сучасного етосу науки в Україні виступають:

- принципова складність, оскільки він охоплює значну кількість типів етичних відносин між різними суб'єктами;
- амбівалентність, оскільки моральна установка складається з двох протилежних посилянь;
- комунізм (термін Р.Мертон) - націоналізм - учений зобов'язаний віддати отримані результати науки в загальне користування - реалізувати досягнення науки в національному суспільстві;
- значне різноманіття етичних парадигм (служіння науці, служіння народові, об'єктивність, служіння істині, самореалізація і т.ін.);

- криза і деградація (низька якість досліджень, їх імітація, перекручування фактів, плагіат, замовні дисертації, монографії, підручники, підробка дипломів, корупція тощо);
- конфліктність між різними школами, галузями знання, вченими;
- відсутність інституційних імперативів, системної підтримки з боку держави і громадянського суспільства, системи виховання вчених.

У разі концептуального підходу етика науки характеризується кількома складовими:

1. Методологічний комплекс науки, теорії, підходи, методи тощо, який, розміщуючись "усередині" пізнання, на методологічному тілі науки, впливає на відносини науки з її суб'єктами-вченими, а через них - і на її об'єктний та предметний світ. У цьому комплексі ще немає власне етичного, але є такі принципи, які як магнітні поля вибудовують за своїми силовими лініями людей, знання, діяльність, надаючи їм методологічної цінності і значимості. Наприклад, принцип об'єктивності як принцип науки означає лише одне: це пріоритет об'єкта при отриманні істинного знання. Сам по собі він не має моральної цінності, але викликати до життя деякі моральні принципи, для яких об'єктивність - це не просто умова істинності, а передумова моральності: добра, справедливості і т.ін.

2. Моральні принципи, які являють собою загальні орієнтири діяльності. Вони визначають основний зміст етичних відносин, викристалізують навколо себе певну моральну життєдіяльність.

3. Моральні парадигми як деякі існуючі системи, стилі, зразки етичних норм, що регулюють відносини. Моральні парадигми містять у собі методологічне в згорнутому, перетвореному вигляді. Вони являють собою вже деякі згустки морального, його активні джерела.

Взаємодія між компонентами етосу здійснюється шляхом виникнення своєрідних етичних полів, які наводяться, з одного боку, методологією науки, а з другого - наявними етичними парадигмами, що призводить до розгортання "морального наукового клімату" в суспільстві.

Що стосується системи відносин, то вона включає, принаймні, 7 видів відносин: між вченими, між ученими і суспільством, між вченими та обстежуваними, між суспільством і наукою, суспільством і вченими, між ученими і замовниками і замовниками та вченими. Кожен вид відносин характеризується безліччю парадигм. Взаємозв'язок між етичними відносинами і етичними парадигмами представлений у табл. 4.

Таблиця 4

Характеристика основних парадигм етичних відносин в науці

<i>Різновиди етичних відносин науки</i>	<i>Характеристика їх парадигм</i>
Між ученими	<i>Конфліктна</i> (етика боротьби, ґрунтується на принципах протистояння, не передбачає особливих обмежень). <i>Конкурентна</i> (етика конкуренції, суперництва). <i>Корпоративна</i> (корпоративна етика, коли на перший план виносяться інтереси і цінності співтовариства вчених)
Між ученими та суспільством	<i>Об'єктивістська</i> , парадигма неупередженості (вчений повинен бути об'єктивним, нейтральним щодо симпатій і антипатій). <i>Сциєнтистська</i> , раціоналістична (вчений повинен служити науці, раціоналізму). <i>Науковий макіавеллізм</i> (наука повинна бути ефективним інструментом влади). <i>Прагматична</i> (етика корисності, користі, практичного ефекту). <i>Гуманістична</i> (захист і вираження інтересів людини, громадянського суспільства перед інститутами влади). <i>Суб'єктивістська</i> (вільне й оригінальне трактування об'єкта і предмета). <i>Ситуативна</i> (етичні відносини повинні мати ситуативний характер). <i>Інструментальна</i> (головне не суспільство, а інструменти його дослідження, які мають бути бездоганними). <i>Конструктивістська</i> (кінцева мета науки - в моделюванні і конструюванні технологій)
Між ученими та обстежуваними	<i>Конфіденційна</i> (необхідно зберігати і не поширювати особисті таємниці обстежуваних). <i>Ліберальна</i> (повага до особистості обстежуваного, його гідності і свободи). <i>Нормативна</i> (базування своєї діяльності на законах, статутах і кодексах професійних організацій)
Між суспільством та наукою	<i>Заборонна</i> (наука вважається несоціальною і антигромадським явищем). <i>Дозвільна</i> (наука виступає як офіційний інститут суспільства). <i>Престижна</i> (наука вважається престижною сферою діяльності).
Між суспільством та вченими	<i>Ліберальна</i> (повага і захист особистості вченого відповідно до закону). <i>Регламентційна</i> (наявність системи обмежень для діяльності вченого)
Між ученими та замовниками	<i>Парадигма чесності</i> (чесність і відкритість відносно замовника). <i>Парадигма служби</i> (обґрунтування результату, який хоче отримати замовник)
Між замовниками та вченими	<i>Парадигма використання авторитету науки</i> (вчений і його дослідження виступають лише засобом підвищення статусу замовника). <i>Парадигма отримання допомоги</i> (вчений розглядається як "швидка допомога" у вирішенні всіх проблем у суспільстві, проблем замовника). <i>Парадигма співробітництва</i> (ставлення до вченого як до партнера)

Французький мораліст XIX ст. П.Буаст вважав, що є дві моралі: одна пасивна, яка забороняє чинити зло; інша - активна, яка наказує творити добро. Подібні дві моралі властиві й для етики науки. Вона розпадається на активну та пасивну. Згідно з першою мораллю вчений не повинен шкодити суспільству своїми діями, з другою - він повинен активно змінювати суспільство відповідно до вимог добра. При цьому активність моралі науки ще не означає її бездоганність. Досить часто висока активність маскує макіавеллізм від науки, який не передбачає врахування інтересів людей.

Досить складним і неоднозначним є співвідношення між об'єктивістською і суб'єктивістською етикою. Справа в тому, що нерідко об'єктивність розглядається як абсолютно моральна порівняно із суб'єктивністю. Звідси цілком зрозуміла декларація В.О.Ядова: "Наука, в тому числі суспільна, покликана відображати об'єктивну істину, використовуючи оновлений апарат знання про свій предмет" [10, с. 5]. Однак при детальному аналізі суб'єктивного і об'єктивного, наприклад у соціологічному пізнанні, з'ясовується, що вони виступають сторонами одного процесу. Не випадково Ф.Гіддінгс констатує: "Очевидно, що справжня соціологія має поєднати в собі як суб'єктивне, так і об'єктивне пояснення" [3, с. 298]. А звідси неминуче випливає єдність і взаємодія об'єктивістської і суб'єктивістської етики.

Етичні проблеми науки дає змогу досить добре зрозуміти концепція П.Сорокіна щодо ідеаціональної, ідеалістичної і чуттєвої систем етики [8, с. 488-494]. Згідно із П.Сорокіним "ідеаціональна система етики" вбачає вищу етичну цінність не в чуттєвому, а в надчутливому світі Бога або Абсолюту. У науковій етиці це означає служіння вченого науці, коли ми отримуємо сцієнтичну парадигму, або служіння суспільному благу, суспільству, справедливості тощо. Чуттєва етична система проголошує вищою цінністю "чуттєве щастя". Відносно науки це передбачає бачення її як засобу забезпечення гідного рівня життя вчених, досягнення заробітку на науці будь-яким шляхом, навіть обманним. Ідеалістична етична система розглядається як проміжний синтез ідеаціональних і чуттєвих цінностей. Вона припускає служіння ідеалу, істині, вищому глузду, совісті і т.ін.

Етика науки виконує кілька найважливіших функцій у суспільстві. Серед них виділяються: творчо-евристична, ціннісно-орієнтаційна, нормативно-контролююча, регулятивна та ін. Творчо-евристична функція зводиться до того, що етика науки зумовлює вибір проблематики наукових досліджень. Справа в тому, що в процесі наукових пошуків величезну роль відіграє емоційно-етичний підйом ученого, який не просто досліджує важливе наукове завдання, а й вирішує деяку етичну проблему. Процес наукової творчості вельми складний без морального облаго-роджування проблеми і засобів її розв'язання. Ціннісно-орієнтаційна функція зумовлює ціннісний підхід усіх суб'єктів етичних відносин, вироблення етичних орієнтирів. Регулятивна функція забезпечує регулятивні процеси в системі наукових відносин: формування цілей, напрямів дослідницької та інженерної діяльності, вибір і застосування тих чи інших концепцій, методологічних підходів і методів дослідження.

Важливо зазначити, що етика науки не тільки зовні регулює канали комунікації в трикутнику "наука, вчений і суспільство". Вона впливає на багато процесів, які відбуваються в самій науці, в особистості вченого. Певна етична позиція впливає з наукової доктрини, розробленої тим чи іншим ученим або спільнотою, і визначає її долю в суспільстві. Певна етична позиція вченого впливає практично на всі етапи його творчості, визначаючи вибір проблеми, спосіб її вирішення і застосування отриманого результату. Накопичені в науці етичні норми через перечитування класиків і спілкування вчених набувають моральної сили, яка рухає і наукою, і суспільством, і індивідуальним дослідником.

Нині як ніколи стає зрозумілою проста думка, що модернізація науки неможлива без створення нею потужного і одночасно динамічного етичного фундаменту.

Підбиваючи підсумок осмислення стану сучасної науки, її кризи, звернемо увагу на найбільш імовірні шляхи виходу науки з кризи, серед яких найважливішими є такі:

1. Розроблення національної стратегії, комплексу програмних документів модернізації науки за всіма галузями наукового знання.

2. Нарощування в самій науці рефлексивних досліджень, тобто досліджень самої себе (соціології, психології та педагогіки науки, наукознавства тощо).

3. Модернізація системи управління наукою на основі теорій інформаційного суспільства, людського капіталу, національного інтелекту, знанневої економіки.

4. Модернізація термінологічної системи науки, її окремих галузей.
5. Диверсифікація розвитку методології наукових досліджень.
6. Координація наукових досліджень, у тому числі й дисертаційних, у національному масштабі.
7. Формування національного експертного інтелекту.
8. Розвиток етики науки, розробка й просування етичних кодексів, створення системи виховання вчених.
9. Створення системи моніторингу і стимулювання зростання національного наукового інтелекту.
10. Розвиток рівноправного міжнародного співробітництва в науці.

Список використаних джерел

1. *Андреев Г. И.* Основы научной работы и оформление результатов научной деятельности : учеб. пособие / Г. И. Андреев, С. А. Смирнов, В. А. Тихомиров. - М. : Финансы и статистика, 2004. - 272 с.
2. *Василькова В. В.* Порядок и хаос в развитии (Синергетика и теория социальной самоорганизации) социальных систем / В. В. Василькова. - СПб. : Лань, 1999. - 480 с.
3. *Гиддингс Ф.* Основание социологии / Ф. Гиддингс // Американская социологическая мысль : пер. с англ. / Ф. Гиддингс. - М. : МУБиУ, 1996. - 524 с.
4. *Глейн Джеймс.* Хаос: Создание новой науки / пер. с англ. М. Нахмансона, Е. Барашковой / Джеймс Глейн. - СПб. : Амфора, 2001. - 398 с.
5. *Ильин В. В.* Теория познания. Эпистемология / В. В. Ильин. - М. : Изд-во МГУ, 1994. - 136 с.
6. *Князева Е. Н.* Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. - СПб. : Алетейя, 2002. - 414 с.
7. *Лук'янець В. С.* Філософський постмодерн : навч. посіб. / В. С. Лук'янець, О. М. Соболев. - К. : Абрис, 1998. - 352 с.
8. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; общ. ред. и предисл. А. Ю. Соколова : пер. с англ. - М. : Политиздат, 1992. - 543 с.
9. *Фейерабенд П.* Против метода. Почерк анархистской теории познания / Пол Фейерабенд ; пер. с англ. А. Л. Никифорова. - М. : АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2007. - 413 с.
10. *Ядов В. А.* Социологическое исследование: методология, программа, методы / В. А. Ядов. - Самара : Изд-во "Самар. ун-т", 1995. - 331 с.

УДК 351:343.3/7-048.66:005.591.4

Толкованов В.В.,

*кандидат юридичних наук, доктор публічного права,
Голова Національного агентства України
з питань державної служби*

Пріоритетні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії проявам корупції

У статті розглядаються пріоритетні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання проявам корупції. На засадах аналізу нормативно-правових актів, кращих європейських та вітчизняних практик аналізуються інноваційні інструменти та визначаються подальші напрями впровадження комплексу заходів, спрямованих на ефективну боротьбу з корупцією в органах державної влади та органах місцевого самоврядування (в контексті реалізації адміністративної реформи в Україні).

Ключові слова: державне управління, державна служба, служба в органах місцевого самоврядування, корупція, антикорупційне законодавство, адміністративна реформа.

Толкованов В.В. Приоритетные направления реализации государственной политики в сфере предупреждения и противодействия проявлению коррупции

В статье рассматриваются приоритетные направления реализации государственной политики в сфере предотвращения проявлений коррупции. На основе анализа нормативно-правовых актов, лучших европейских и отечественных практик анализируются инновационные инструменты и определяются дальнейшие направления внедрения комплекса мер, направленных на эффективную борьбу с коррупцией в органах государственной власти и органах местного самоуправления (в контексте реализации административной реформы в Украине).